

Оксана ТИХОВСЬКА

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ МІФОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО РУШНИЦЮ ТА ПОЛЮВАННЯ У НАРОДНИХ ВІРУВАННЯХ ЗАКАРПАТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (40) 2018.

УДК 398.3 (477.87): 159.922.4

Тиховська О.М. Психологічне підгрунття міфологічних уявлень про рушницю та полювання у народних віруваннях Закарпаття; 16 стор.; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У статті на основі праці Ф. Потушняка «Стрільба в народнім вѣрованю» проаналізовано етно-психологічні передумови виникнення різних обрядів, вірувань і табу, пов'язаних з мисливством та зброєю. Розглянуто взаємозв'язок мисливських ритуалів з демонологічними уявленнями, акцентовано на символіці образів тварин. Простежено психологічне підгрунття легенд про дивовижну рушницю, акцентовано на народних віруваннях, відображених у цих текстах. Рушниця може трактуватися як персоніфікований образ архетипу Тіні у двох варіантах: як негативна Тінь – коли йдеться про дивовижну зброю, отриману стрільцем-«запроданцем» від нечистого (семантику якого перебирає на себе зброя); як позитивна Тінь – коли зброя освячена в процесі певних ритуальних, магічних дій з метою захисту від ворога, хижаків. У деяких міфологічних сюжетах на рушницю проєктується архетип Самості, про що свідчить здатність зброї долати демонів (упирів, нічників, перевертнів...).

Ключові слова: демонологія, магія, етнопсихологія, міфологія Закарпаття, мисливство, ритуал, народні вірування, рушниця.

Мисливство у житті наших предків крім практичної мети мало й сакральну складову, базувалося на демонологічних віруваннях та уявленнях про існування таємничого взаємозв'язку між людиною та світом невидимих духів, здатних сприяти успіху в полюванні на тварин. Цікаві записи народних уявлень та обрядів, пов'язаних з мисливством, були здійснені в 20-му столітті Володимиром Шухевичем (2-й том наукової розвідки “Гуцульщина” (1899-1908)) та Ф. Потушняком (стаття «Стрільба в народнім вѣрованю»). Деякі спостереження двох дослідників є подібними – вірування, пов'язані з мисливством, мали багато спільного в різних регіонах Західної України, але частина специфічних ритуалів виконувалась лише на Закарпатті, про що свідчить праця Ф.Потушняка. Про значення зброї у житті та віруваннях українців писали Н. Дядюх-Богатько [3, с.58] та В.Романюк [8], відштовхуючись значною мірою від праці В.Шухевича [12, с.257-267]. Стаття Ф.Потушняка «Стрільба в народнім вѣрованю» є маловідомою та не дослідженою, що зумовлює її актуальність.

За спостереженням А.Голана, колись у різних народів світу мисливці мали свого бога-покровителя: «у післянеолітичну добу архаїчний образ бога підземного царства розпався на ряд більш дрібних божеств, серед яких виявився і бог мисливства. Серед народів Північно-Західного Кавказу міфічний покровитель мисливства пов'язаний з громом та блискавкою» [2, с. 39]. Божество підземного царства у всіх міфологіях світу асоціювалося зі злом, темрявою, руйнуванням, тому не випадково у віруваннях українців воно трансформувалося в образ нечистого або ж чорта-годованця, здатного допомагати тим мисливцям, які згодні укласти з ним угоду. За спостереженням

Ф. Потушняка, прагнучи здобути успіх на полюванні, мисливець міг покликати на допомогу нечисту силу, зрікався світу ясного і ставав підданим «світу темного (а на межі цих двох світів і перебуває людина)» [6, с.149], віддаючи свою душу чортові. Мотив продажу душі демону взамін певних благ часто зустрічається у фольклорі: прагнучи здобути успіх у коханні, веденні господарства, тваринництві, «людина запродає себе чорту, лише щоб досягти бажаного становища. Тут воно полягає в отриманні здатності чарівного стріляння» [6, с. 149].

Ф. Потушняк описав декілька обрядів, до яких вдавалися нерозважливі мисливці на Закарпатті задля отримання значної здобичі на полюванні: «На Великдень, коли люди співають в церкві «Христос воскрес!», вийде такий на горбок за селом і вистрілить тричі, примовляючи: «Люди в церкві, а я стріляю». На такого будуть іти звірі в лісі, й кожного разу, коли прицілиться, то й влучить, бо вже такому чорт помагає» [6, с.149]. Такий ритуал, з психологічної точки зору, є своєрідним протестом проти духовних цінностей, запереченням ідеї воскресіння Бога, оскільки влучні постріли несуть смерть. Відтак, мисливиць, стріляючи під час богослужіння, метафорично відрікається від Бога й проголошує про свій намір служити нечистому, дублюючи його поведінку, адже глум над святинями – це пріоритет темного божества, демона, чорта. Доцільність такого трактування увиразнюється ще одним ритуалом «запродажу», який мав бути здійснений «вранці, зазвичай в неділю під час служби, або у велике свято [...]»; щоб стати спритним стрільцем, треба стати перед хрестом («десь там, де люди не ходять») і вистрілити в нього, сказавши, для чого це робиться. Тоді або «він» сам з'явиться, або рушниця сама і без його появи

стане «чарівною», «бо от тепер вже він нею почне управляти»)» [6, с. 150]. Згідно з народними віруваннями Закарпаття, цей обряд міг виконуватися й трохи по-іншому: мисливець причащався в церкві, але причастя не з'їдав, а ховав під язиком і ніс до дому. Такі горе-стрільці «зав'язують його (причастя – О.Т.) в ряднину, а потім на Великдень за селом, на горбку до освячення пасок, коли люди співають «Христос воскрес!» стріляють в нього, попередньо вложивши або завертівши його в пеня. Той, що це зробить, вже передавався «йому». Це можна зробити і в інший день. Тільки тоді не все може вдатися («хоч гріх невідкупний»)» [6, с. 149-150]. Стріляючи в хрест або в причастя (котре символізує тіло і кров Бога), чоловік здійснював своєрідну демонічну ініціацію – проходив посвячення у «клас» богоборців, відступників, уподібнювався до нечистого через символічну декларацію свого наміру: 1) вбити бога – уособлення добра та істини, 2) вбити божественне начало в своїй душі (знищити зв'язок з Богом на свідомому та несвідомому рівні). З точки зору психоаналізу, такий обряд метафорично символізує розрив зв'язку між архетипом Самості та Его, а також одержимість людини архетипом негативної Тіні. Досить цікавим є те, що мисливець-«запроданець» проектує своє темне alter-ego на рушницю, яка стає уособленням смерті, жорстокості та невмотивованого вбивства тварин: «Коли такий запроданець перебуває на ловах, чорт підганяє йому звірів під приціл, а деколи і сам водить цівкою. І виходить так, ніби та рушниця сама влучає. Коли стрілець уникає полювання, «він» дуже сердиться. Йому тоді добре, коли стрілець дуже багато звірів уб'є, і згіршить у такий спосіб» [6, с.150]. «Нечистий» метафорично взаємодіє з мисливцем через спільне керування рушницею – чоловік володіє зброєю як фізичним об'єктом, тримаючи її в руках, а демон підпорядковує її собі на трансцендентному рівні, непомітно спрямовуючи до потрібної цілі, насажуючи зброю власним руйнівним, деструктивним духом. Таким чином, рушниця набуває магичних властивостей, оскільки на неї перенесена сила «нечистого», вона ніби отримує здатність впливати на поведінку тварин – і до мисливця, який володіє нею, «звірі йдуть цілими когортами, що він аж всіх їх перестріляти не може. Він завжди на щось наткнеться в лісі, що можна застрелити». Однак такий мисливець кінець кінцем стає нещасним, бо й совість починає його мучити за таку кількість знищених звірів, а потім вони починають йому ввижатися цілими натовпами і з'являються в його снах. «Він стріляє, а вони все йдуть і йдуть» [6, с.150]. Вплив негативної Тіні стає все сильнішим, вона повністю підпорядковує собі «Я» людини, цей процес призводить до одержимості демонічним аспектом несвідомого, й мисливець-«запроданець» втрачає психічну рівновагу, божеволіє: «руки такого не здатні взятися ні до якої роботи. До цього додається нарешті страх перед ними (тва-

ринами – О.Т.) і за свою душу. Він зненавидить свою рушницю і всіма силами буде прагнути позбутися її та свого ремесла, один раз і назавжди зрікаючись брати до рук рушницю, що, однак, не так легко зробити». Багато мисливців втрачають рівновагу й божеволіють від жалісливого вигляду тварин, марно знищених ними, які в образі привидів ніби протестують проти їх занапащеного життя» [6, с.150]. Відтак, з точки зору психоаналізу, бездумне вбивство тварин мисливцем-«запроданцем», від якого він втрачає психічну рівновагу, символізує подавлення архетипу позитивної Тіні, асиміляцію її інстинктивного аспекту демонічним ірраціональним імпульсом. Метафорично це відображає конфлікт мотивів у душі особистості. Архетип Тіні [13, с.224] є амбівалентним – уособлює і добро, і зло, що існує на рівні ідей та мотивів поведінки у несвідомому особистості. За різних життєвих обставин то один, то інший аспект цього архетипу справляє вплив на індивіда, на мотивацію його вчинків. Залежність мисливця-«запроданця» від рушниці символізує домінування архетипу негативної Тіні, витіснення ним і позитивної інстинктивної Тіні (спроєктованої на тварин), і Его самої людини.

Згідно з народними віруваннями українців Карпат, підпорядкована чорту «рушниця ніколи не втрачає своїх властивостей, бо нею вже він володіє. А він від свого вже не хоче відступити легко, (подібність із газдівником незаперечна). Коли така рушниця висить на клинку, вона сама час від часу рухається. Також і в куті вона не буде тихо стояти: теж час від часу рухається. Якщо ж залишити її зарядженою, вона може сама по собі вистрелити і когось обов'язково уб'є. Мусить завжди, хоча б лише раз у сім днів використовуватися для мисливства, а особливо в неділю (коли ходити по лісі гріх, коли люди в церкві). Її знищити також не можливо, бо він вчепиться до того, хто її знищив» [6, с.150]. У такий спосіб рушниця трактується як вмістилище (житло, тіло) нечистого духа, котрий потребує способу самовияву й шукає об'єкта маніпуляції. Однак щира спокута мисливця-«запроданця» здатна звільнити його від одержимості демонічним полюванням (метафорично – від одержимості архетипом негативної Тіні).

Мисливець, якому вдалося уникнути божевілля і який вчасно усвідомив свою помилку, міг спробувати позбутися рушниці, перепродавши її або залишивши десь у безлюдному місці як «подарунок» для недосвідчених мисливців. «Коли її перепродати комусь, то вона тому буде служити й збереже такі самі прикмети. Так і позбуваються її лише хитрим продажем. Наприклад, повісять у лісі на дерево, щоб собі її хтось взяв, не знаючи в чому справа, або продадуть комусь, а він нехай перепродасть іншому, поки вона не знайде собі такого, хто таку рушницю хоче мати» [6, с.150]. Символічно це утверджує ймовірність психічного зцілення людини

через створення передумов для звільнення її психіки від впливу архетипу негативної Тіні через усвідомлення її руйнівної сутності.

Водночас на Закарпатті існували вірування про можливість здобуття успіху в полюванні через висиджування газдівника-демона з яйця-зноска: «можна собі також здобути газдівника-ловця. Треба його висидіти з яйця-зноска, як будь-якого газдівника, або ж прикликати його вночі на роздоріжжі. Газдівник служить так само, як і «він», і не відрізняється нічим від першого, крім походження, чим водночас і підтверджується факт, що «він» є саме газдівником у трохи зміненому вигляді» [6, с.150]. В Україні побутує багато міфологічних легенд та бувальщин про народження демона з «ненормального» яйця («зноска»). Згідно з народними уявленнями, людина, яка носить «зносок» від чорної курки «під лівою пахвою 9 днів, відрікає його від світу ясного, приводить до світу темного» [7, с.260]. Метафорично – переносить зло зі своєї душі на яйце, що має породити демона [9, с.797]. Відбувається метафоричне проектування архетипу негативної Тіні (зла, існуючого в психіці людини) на яйце-зноска, з якого згодом нібито вилуплюється демонічний помічник, котрий здатен реалізувати злі, егоїстичні наміри людини. У випадку з мисливством – сприяє вдалому полюванню.

У міфології Закарпаття згадуються «два типи мисливців: звичайні і ті, що застосовують чародійні засоби. Звичайний, чесний мисливець не вживає під час своєї роботи жодних чарів, тільки праведним шляхом намагається досягти успіху. Наприклад, ідучи на полювання, він молиться, переступаючи поріг, хреститься і, беручи рушницю на плече, каже: «Боже, помагай!» або «будь на помочи!» Колись мисливці вміли такі молитви виголошувати, щоб велося, щоб рушниця удачу принесла» [6, с.149]. Ф. Потушняк згадує про давній звичай благословляння рушниць у церкві: «Був і такий звичай, що мисливці на Великдень або Водохреща і свої рушниці в церкві святити, а кулі і сьогодні ще святять з паскою. Мисливець, знімаючи рушницю з плеча, каже: «Боже, помагай!» – і по цьому можна зрозуміти, що він праведний». Такий мисливець поводить себе зі звіриною чесно і полюдськи» [6, с.149]. Праведним мисливцем, згідно з народними віруваннями, є лише той, що не прагне збагачення через вбивство тварин й виважено ставиться до процесу полювання: «Стріляє звірів тільки тоді, коли сам потребує м'яса, але не на продаж. Стріляти звірів на продаж є великим гріхом. Рушницю свою використовує лише у важливих випадках, бо рушницю можна зурочити, коли вистрілити з неї в нечисту тварину – собаку, kota і под.» [6, с. 149].

Про мисливство складено багато легенд, оскільки воно є «одним із етапів щасливого життя людства, коли людина жила одним нероздільним життям з природою. Полювання є його символом і виразом» [6, с. 151]. На думку Ф.Потушняка, при-

чина такої єдності зумовлена психологією людини, вродженим інстинктом мисливства (прагненням повернутися до первісного стану). «А водночас виражене тут і народне уявлення про звірят і піднесення їх до рівня людини, звідки легко провести паралель до уявлень про тотема» [6, с.151]. Сприймання тварини як тотема, а швидше – як одухотвореної істоти, котру можна підпорядкувати власній волі, метафорично утверджувало владу людини над світом природи; а мовою психоаналізу, утверджувало можливість асиміляції інстинктивної Тіні й здатність до духовного розвитку. Відтак, процес вбивства тварини під час полювання на рівні несвідомого міг символізувати умовну перемогу людини не тільки над фізичним об'єктом, але й над певним власним інстинктивним прагненням, яке мало трансформуватися у прагнення духовного плану. І це міркування цілком узгоджується зі спостереженням Ф.Потушняка: «звірі, переважно дикі звірі, через своє приховане загадкове життя є чимось незвичайним і таємничим, тому стають вони предметом казок і повір'їв – передусім вовк як символ лісової дикої сили, ворожої людині. Тому ставляться до них магічно, прагнучи їх здобути або завоювати їх прихильність» [6, с.149]. Таким чином, прагнення керувати ірраціональною силою інстинктів стало підґрунтям появи сюжетів чарівних казок, де є мотив полювання на тварин, їх здобування та підкорення [11, с.110].

Рушниця в уяві наших предків приділялося особливе значення, вона символізувала також здатність людини володарювати над тваринами, утверджувала вищість мисливця над світом природи й ніби зберігала часточку особистості самого власника. Саме тому «рушниця є дуже поважним предметом, її не можна позичати, ані іншим в руки давати. Годі рушниця «несе» добро. Крім того, вона стоїть завжди на почесному місці і є своєрідним фетишем в хаті і на полюванні» [6, с.149]. Заборона давати свою зброю іншим, з точки зору психоаналізу, символізує прагнення людини до цілісності особистості, уникнення «зараження» злом (злими думками, емоціями, прагненнями) іншої особистості. Це – метафоричне запобігання можливості впливу архетипу негативної Тіні, попередження його вторгнення у свідомість.

Ф. Потушняк також зафіксував народні вірування про можливість впливати на зброю неагресивними методами, застосовуючи магічні знання й не вдаючись до допомоги демонічних сил: «є і інші способи, як зробити рушницю чарівною, котрі водночас зовсім не є грішними: треба знайти, по-перше, таку траву (наприклад, на Іван-день за тих самих обставин, що й при збиранні іншого зілля), взяти з собою і відповідно висушити (назва не знайома виразно, лише «стрільчик». Подібна до «псячки», вершок синій, а стан жовтий, із землі виростає чотирма стеблами). Ту траву треба скручувати або інакше вкласти в рушницю..., а

при заряджанні вставити в гільзу. Коли звір проходить лісом і наступить на таку траву, то де б не була рушниця, кивне собою – затрясється. У лісі, коли звір близько, то так захитається, що ловець відразу знає, де є звір» [6, с. 150]. Таким чином, полювання могло бути вдалим завдяки застосуванню мисливцем знань про магичні властивості рослин. Ритуал не містив елементів богохульства, чоловік не повинен був зневажати святиню, а вдавався до своєрідного мисливського ворожіння, котре базувалося на вірі у здатність рослин до віщування.

Подекуди мисливці замість рослин використовували голови змій у якості куль. Змії асоціювалися з нечистими духами, відповідно, їх застосування як набоїв («звикли загортати і голови змій, тоді так само влучно можна стріляти» [6, с. 150]) мало символічно утвердити прагнення людини підпорядкувати собі зло, зробити його засобом для досягнення власної мети. Але отримати повний контроль над зброєю у такий спосіб, згідно з народними віруваннями, було неможливо, оскільки «рушниця не завжди добре стріляє. Є такий час, коли вона зовсім не влучає в ціль. Тоді й добрий стрілець нічого не вполює» [6, с. 150]. Календарний час та річний цикл, згідно з цим повір'ям, визнавався нашими предками потужною сакральною силою, над якою людина не може мати влади, тому слід було ретельно вибирати період для полювання. Це народне вірування метафорично утверджувало віру в залежність долі людини і світу від волі божества, вищої сили й передбачало асиміляцію негативної Тіні на рівні несвідомого.

Згідно з іншими віруваннями, кулі не можуть зашкодити людям, які перебувають під магичним захистом божества або ж знайомі з рослиною магією: «Здатність бути не вразливим до куль можна осягнути через силу, що дається згори (наприклад, дає її Ілля за вбивство чорта), крім цього, є така рослина, що нею можна відганяти кулі, коли її має людина. Однак її мало хто має, і тяжко її дістати. Звичайно, це лише великі люди, котрим згори доручено виконати якусь велику справу» [6, с.151]. За спостереженням Ф.Потушняка, лише незвичайні люди володіють знаннями про магичні властивості рослин, оскільки для них долею передбачений особливий життєвий план. Згідно з народними переказами, невразливим до куль був Олекса Довбуш, він мав хрест-мольфу, зроблену старим мольфаром-відлюдником із Чорногори. «І саме ця мольфа була оберегом, який дарував Олексі невразливість до ворожої зброї. Адже для того, щоб його вбити, дванадцять попів у дванадцяти церквах правили дванадцять служб над кулею, вилитою зі срібла. Але й ця зачарована куля на могла вбити Олексу, настільки могутній захист він мав» [1, с. 151]. Відтак, народна оповідь про невразливість Олекси Довбуша до куль ворога підносить його до рівня лицарів, вибраних долею для реалізації важ-

ливих суспільних звершень, а також метафорично утверджує здатність героя контролювати деструктивний аспект архетипу Тіні (спроєктований на рушницю супротивника).

Існують народні вірування про можливість впливу на чужу рушницю з метою захисту себе чи тварин від ворога. Відштовхуються такі вірування від закону контагіозної магії – предмети, які колись торкалися одне одного, продовжують взаємодіяти на відстані. «Рушницю можна також заморозити (замантити), але це знають лише ловці старі і досвідчені. Роблять це з метою захисту від ворогів, коли хочуть, щоб неприятели не вистрілювали їх звірину, або просто з помсти. Для цього треба дістати щось зі зброї неприємеля... Здобути предмети вкладають в інертні об'єкти або такі, що були з подібними речами в контакті (мрець), щоб у такий спосіб через подібність прикмети мертвості перенесли й на зброю неприємеля» [6, с. 151]. Метафорично зброю ворога стає «мертвою» (не здатною до влучних пострілів), якщо її частина торкається чогось, дотичного до світу потойбіччя (мерця, труни і подібних речей). Водночас Ф. Потушняк згадує про існування обряду очищення для «замороженої» рушниці, яку, «щоб позбулася чарів, треба змивати або обкурювати. Обкурюють її тиміном, іван-зіллям, троян-зіллям таким самим способом і за таких самих умов, як при обкурюванні живої особи. Змивають рушницю звичайно чистцем проти заліза, в озері серед лісу, на потоці і під час цього кажуть певне замовляння, згадуючи, від чого відбувається змивання. Вони знають певні формули» [6, с. 151]. Такий обряд «зцілення» рушниці нагадує лікувальні обряди язичників, спрямовані на оздоровлення хворої людини магичною словесною формулою (замовлянням) та певною послідовністю ритуальних дій. Таким чином, рушниця сприймається як одухотворена істота або ж як проєкція душі людини.

На Закарпатті існували вірування у здатність зброї набувати дивовижних властивостей шляхом дотримання певного ритуалу, й особливе значення надавалося числовій символіці: «Рушниця і кулі, належним чином освячені, здатні побороювати і нечистих духів. Пшениця дванадцять разів освячена на 12 всеношних із клинцем від першого лошати, від першої кобили, уб'є упира, дводушника, або й чорта, коли вистрілити з освяченої рушниці, з лівого плеча, натискаючи лівим пальцем. Це вважається доброю справою і така людина заслугує собі царство небесне після смерті» [6, с.151]. У такому контексті на рушницю метафорично проєктується сила світлого божества (зброя стає уособленням архетипу Самості), оскільки набуває здатності побороювати демона (асимілювати негативну Тінь): «освячена або заморожена зброя має вищі прикмети. Нечиста сила не має проти неї снаги (напр., нічник)» [6, с. 151]. Прикладом реалізації такого давнього вірування, на думку Ф.Потушняка, є казка про стрільця, «котрий за

вбивство чорта отримує від чорнокнижника чарівне вміння стріляти (яке дістається магічним способом, але не є грішним)» [6, с. 151].

З мисливством у народних віруваннях пов'язано багато різноманітних табу, нехтування якими нібито може спровокувати нещасливе, невдале полювання: «Пушка тоді нічого не уб'є – не таланить. Наприклад, жінка не має права, коли чоловік їсть або виходить з хати перед полюванням, прясти, бо звір буде крутитися, як веретено, довкола; мисливець теж може заблукати». Жінка мусить вибрати для цього відповідний день і взагалі не робити чогось такого, що на основі подібності могло б статися з мисливцем та його зброєю» [6, с. 149]. Очевидно, жінка під час процесу прядіння/ткацтва, з точки зору міфологічного світогляду, набуває рис божества долі. До подібного висновку прийшов і Мірча Еліаде, котрий відзначив, що прядіння/ткацтво асоціювалося з жіночою магією, яка могла нашкодити чоловікам-мисливцям. «В деяких місцях (наприклад, у Японії) ще зберігся міфологічний спогад про постійну напругу і навіть конфлікт між таємними товариствами юних дівчат і товариствами чоловіків. Вночі чоловіки і їхні боги нападають на ткаль, руйнують їхню роботу, трощать їхні човники і ткацькі інструменти» [4, с. 287]. У такий спосіб, очевидно, чоловіки символічно убезпечують себе від ролі об'єктів магічного впливу жінок (щоб ті раптом їм не «напряли/наткали» небажаної долі). Подібно страх чоловіків перед магією жінок-пряль у народних віруваннях Закарпаття трансформувалася в табу на прядіння перед полюванням.

Інші повір'я про успіх мисливців пов'язані з уявленнями про символіку тварин, дій та речей. Поганим знаком вважалося, якщо перед полюванням чоловікові хтось раптово переходив дорогу, «наприклад, стара жінка, хтось з чимось порожнім, [...] заць, кіт і под. [...] Всі віщування [...] базуються на законі подібності, аналогії явищ» [6, с. 149]. Такий «перехід» метафорично перекреслював вдалий шлях мисливця, унеможлилював успішне полювання.

І кішка, і заць асоціювалися з демонічною сутністю жінки: «у багатьох народів світу (кельтів, єгиптян, китайців) зайця мали за місячну тварину, а

греки вважали улюбленою твариною Афродіти [...] У Середньовічних маргіналіях заць також зображається твариною Венери» [5, с. 37]. А кішка (особливо чорна) у міфологічних легендах та бувальщинах постає уособленням відьми. «В епоху Середньовіччя вважалося, що відьма може набувати вигляду чорної кішки [...], виникнення таких асоціацій було зумовлене відкиданням офіційним католицтвом сексуальних інстинктів, одного з важливих аспектів фемінності. І саме це справило значний вплив на розвиток образу кішки як символу згубної, інстинктивної фемінності» [10, с. 243]. Таким чином, страх перед жіночою магією виявився в мисливських табу, пов'язаних з «нечистими» тваринами, символічними проєкціями демонічної фемінності.

Отже, мисливство в уяві наших предків пов'язувалося з вірою в існування магічного взаємозв'язку між людиною і тваринами, між стрільцем та рушницею. З точки зору психоаналізу, на тварин проєктується інстинктивний аспект архетипу Тіні, подолання якого є передумовою психологічної ініціації людини, символізує здатність переходу на наступний еволюційний рівень. Рушниця може трактуватися як персоніфікований образ архетипу Тіні у двох варіантах: як негативна Тінь – коли йдеться про дивовижну зброю, отриману стрільцем-«запроданцем» від нечистого (семантику якого перебирає на себе зброя); як позитивна Тінь – коли зброя освячена в процесі певних ритуальних, магічних дій з метою захисту від ворога, хижаків. У деяких міфологічних сюжетах на рушницю проєктується архетип Самості, про що свідчить здатність зброї долати демонів (упирів, нічників, перевертнів...). Відтак, рушницю можна трактувати як метафоричне альтер-его мисливця, прояв його духовних нахилів та вподобань. Якщо в душі мисливця домінує зло, рушниця підсилює це почуття, поглиблює його й штовхає до занепаду. Якщо ж мисливець є доброю людиною, то зброя здатна облагородити свого власника, зробивши його сильнішим за демонів. Пласт вірувань про невразливість людини до куль, здатність впливати на чужу зброю замовляннями та магічними ритуалами відображає уявлення наших предків про можливість розвитку прихованих потенційних можливостей психіки, духовності, тобто окреслює символічні етапи психологічної ініціації особистості.

Література

1. Бердник Г. Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара) / Громоваця Бердник. – Київ: «Зелений пес», 2006. – 368 с.
2. Голан А. Миф и символ /Ариэль Голан. – Москва: Русслит, 1993. – 375 с.
3. Дядюх-Богатько Н. Художні особливості зброї як складова образної та обрядової системи Гуцульщини / Наталія Дядюх-Богатько // Історія релігії в Україні: наук. щорічник / Інститут релігієзнавства. – Львів : Логос, 2008. – Книга I. – С. 56-64.
4. Еліаде М. Священне й мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде; [пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно]. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
5. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців / Лілія Мусіхіна. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 192с.
6. Потушняк Ф. Стрільба в народнімъ вѣрованію / Федір Потушняк // Літературна недѣля. – Річник. 2. – Ужгород, 1942.– С.148-151.

7. Потушняк Ф. Яйце в народном вірваню / Федір Потушняк // Літературна недѣля. – Річник. 2. – Ужгород, 1942. – С. 259-261.
8. Романюк В. Вірування мисливців українських Карпат / Володимир Романюк // Народознавчі зошити. – 2011. – № 2(98). – С. 207-214.
9. Тиховська О. Етнопсихологічне підґрунтя космогонічних міфів про створення світу з яйця / Оксана Тиховська // Щорічний науковий збірник Сьомої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції з україністики “Діалог мов – діалог культур. Україна і світ”. Серія: Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики. – Випуск 2016. – Видавництво: Verlag readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. – С. 796-804.
10. Тиховська О. Психологічне підґрунтя образу дводушника в українській міфології / Оксана Тиховська // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Філологія. Випуск 2 (36). – Ужгород, 2016. – С. 242-248.
11. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Монографія / Оксана Тиховська. – Ужгород: Гражда, 2011. – 256 с.
12. Шухевич В. Гуцульщина: У 5-ти томах / Володимир Шухевич ; [перед. слово Дм. Ватаманюка ; вступ. ст. П. Арсенича]. – Верховина: Гуцульщина, 1997. – Т. 2. – 350 с.
13. Юнг К.-Г. Структура психики и архетипы / Карл Густав Юнг. – М. : Академический Проект, 2007. – 303 с.

Оксана ТИХОВСКАЯ

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ МИФОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
О РУЖЬЕ И ОХОТЕ В НАРОДНЫХ ПОВЕРЬЯХ ЗАКАРПАТЬЯ**

Аннотация. В статье на основе труда Ф. Потушняка «Стрѣльба в народнымъ вѣрваню» проанализированы этнопсихологические условия возникновения разных обрядов, верований и табу, связанных с охотой и стрельбой. Рассмотрена взаимосвязь охотничьих ритуалов с демонологическими представлениями, акцентирована символика образов животных. Прослежена психологическая составляющая легенд о волшебном ружье. Оно может интерпретироваться как персонифицированный образ архетипа Тени в двух вариантах: как негативная Тень, когда речь идет о волшебном ружье, полученном стрелцом-предателем от нечистой силы (семантику которой впитывает оружие); позитивная Тень появляется, когда оружие освящено в процессе некоторых ритуальных, магических действий с целью защиты от врага и от зверей-хищников. В некоторых мифологических сюжетах на оружие влияет архетип Самости, оружие в таком случае способно побеждать демонов (вампиров, ночниц, оборотней ...).

Ключевые слова: демонология, магия, этнопсихология, мифология Закарпатья, охота, ритуал, народные поверья, ружье.

Oksana TYKHOVSKA

**PSYCHOLOGICAL BACKGROUNDS OF MYTHOLOGICAL IDEAS
OF THE GUN AND HUNTING IN FOLK BELIEFS OF TRANSCARPATIA**

Summary. In this article the ethno-psychological preconditions of appearance of different traditions, beliefs and taboos connected with hunting and weapons were analyzed on the basis of F. Potushnyak's work «Shooting in beliefs». It was considered the interrelation of hunting with demonic conception, animal epos and the stress is made on symbols of animal images. The psychological bases of legends about wonderful gun were observed and accentuated on folk beliefs which were represented in these texts. The gun can be interpreted as a personified image of Shade archetype in two variants: negative Shade – that is magic weapon getting by the hunter from “unclean”; positive Shade when the weapon which was sanctified in the process of some rituals, magic actions in order to defend him from the enemies or predator. In some mythological plots the archetype of Self is projected onto the gun proving the ability of the gun to kill demons (vampires, night-men, werewolves).

Key words: demonology, magic, ethno-psychology, mythology of Transcarpathia, hunting, ritual, folk beliefs, gun.

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2018 р.

© Тиховська О.М., 2018

Тиховська Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ».